

Magdalena Najbar-Agičić

**PARTIJSKA
HISTORIOGRAFIJA
U HRVATSKOJ I
JUGOSLAVIJI 1945.-
1961. – POZICIJA I
INSTITUCIONALNA
ORGANIZACIJA**

Najnovija povijest predstavlja zasebnu cjelinu u odnosu na ostatak povijesne znanosti, ne samo u Hrvatskoj i Jugoslaviji nego i u komunističkim zemljama. To je iznimno važan, ali istovremeno izdvojen i na neki način marginalan dio historiografije. U ovom će se radu za nj koristiti termin *partijska historiografija*, inače već primjenjivan u istraživanjima srodne

problematiche u drugim zemljama.¹ Pojam *partijska historiografija* ima svoj uži i širi smisao. U užem se smislu pod njime podrazumijeva djelatnost partijskih tijela i institucija, koje su se bavile poviješću komunističke partije, a bile izravno povezane s partijom kao takvom (djelatnošću historijskih odjeljenja, komisija, arhiva i instituta). U širem smislu riječ je o cjelokupnoj historiografskoj i parahistoriografskoj aktivnosti na tom polju, u što valja ubrojiti i djelatnost različitih ustanova, organizacija i pojedinaca nad kojima je nadzor vršila, ili barem to pokušavala, komunistička partija preko svojih tijela.

Valja naglasiti da predmet partijske historiografije nije bila isključivo povijest komunističke partije, već i radnički pokret u najširem smislu te riječi, s obzirom na snažnu tendenciju aproprijacije tradicija i nasljeđa drugih i/ili ranijih pokreta. Također, u Jugoslaviji je predmet posebnog interesa partijske historiografije bilo i razdoblje Drugoga svjetskog rata, prema stajalištu da povijest KPJ „kao celina obuhvata i istoriju Narodnooslobodilačkog rata i Narodne revolucije u Jugoslaviji“.² Sličan, iako ne potpuno istovjetan odnos prema povijesti Drugoga svjetskog rata, imale su partijske historiografije u drugim komunističkim zemljama,³ pri čemu je uloga rata u funkciji utemeljujućeg mita bila u jugoslavenskom slučaju posebno izražena, te je donekle odgovarala ulozi Oktobarske revolucije u sovjetskom slučaju.⁴

U Sovjetskoj Rusiji, ubrzo nakon što su boljševici preuzeli vlast, osnovana je prvo Komisija za historiju oktobarske socijalističke revolucije i za historiju Komunističke partije, a nešto kasnije Institut Marxa, Engelsa i Lenjina.⁵ Godine 1938. pojavio se tekst čije je značenje za povijest Komunističke partije u SSSR-u teško precijeniti: *Historija SKP(b)*, poznata kao *Kratki kurs*. Za dugo je vrijeme taj tekst postao nezaobilazno štivo za proučavanje povijesti boljševičke partije u SSSR-u i izvan njegovih granica. U razdoblju od prvog objavljivanja do Staljinove smrti 1953. godine tiskan je 301 put u ukupnoj nakladi od 42 milijuna i 816 tisuća primjeraka na 67 jezika. I nakon Staljinove smrti ostao je prisutan u mnogim partijskim dokumentima, udžbenicima povijesti, pa i u temeljnim radovima znanstvenika. Tekst *Kratkog kursa* imao je položaj kanonskog dokumenta koji se ne smije ispravljati, što je rezultiralo time da su se partijski historičari bavili lokalnim ograncima Komunističke partije, da se ne bi upuštali u opće prosudbe. Budući da se u spomenutom djelu radilo ne samo o povijesti partije, nego i o

1 Sommer, *Tri faze stranickeho dějepisectvívi*, str. 271-286.

2 *Borba 1942-1943.*, str. 1.

3 Sommer, *Válka, odboj a hledání*, str. 111-124.

4 O Oktobarskoj revoluciji kao utemeljujućem mitu u SSSR-u vidi radove Nine Tumarkin, primjerice: Tumarkin, *Myth and Memory in Soviet Society*, str. 69-72.

5 Đurović, *Marksistička istoriografska škola Pokrovskog*, str. 264.

društvenoj povijesti SSSR-a i Rusije u 19. i 20. stoljeću, te o suvremenoj povijesti Zapada i historiji međunarodnog radničkog pokreta, taj je dokument zauzeo privilegirani položaj, kao izvor povijesnih spoznaja, te imao golem utjecaj na razvoj povijesne znanosti općenito.⁶ Staljinovo autorstvo *Kratkog kursa* nije se skrivalo. U njegovoj *Kratkoj biografiji*, koja je tiskana i u Jugoslaviji na srpskom jeziku, jasno se kaže da je to knjiga „koju je napisao drug Staljin a odobrila komisija CK SKP(b)“.⁷

Posebne institucije vezane uz centralne komitete vladajućih komunističkih partija osnivane su – iz istih razloga i po sličnom modelu – i u drugim komunističkim zemljama nakon Drugoga svjetskog rata.⁸ Dijeleći partijsku historiografiju u Čehoslovačkoj na tri faze, Vítězslav Sommer prvu od njih zove „propagandističkim razdobljem“, te ga smještava u razdoblje 1950.-1956. godine. To razdoblje obilježava izgradnja institucija partijske historiografije, čiji su rezultati tada bili uglavnom propagandni i politički radovi. Osim arhivističkog rada, Institut je izdavao propagandne brošure o povijesti KPČ iz pera istaknutih partijskih funkcionara i ostale dokumente, koji su se odnosili na historiju KPČ.⁹ Posebno značajna edicija bila su pisma Klementa Gottwalda.¹⁰

Drugu fazu razvoja partijske historiografije Sommer zove paradigmatiskim razdobljem. Prema njemu, do promjena dolazi polovicom 1950-ih, a ova faza traje cijelu drugu polovicu 1950-ih, dok početkom 1960-ih partijska historiografija bez izrazitog prijelomnog trenutka prelazi u sljedeću fazu. Osnovni utjecaj na formiranje te paradigme imale su teze sovjetske historiografije objavljivane u vezi s XX. kongresom KPSS, kritika prethodnog razdoblja i ponovni pogled na ulogu ličnosti u historiji. Kao ključni paradigmatiski tekst Sommer ističe priručnik historije KPČ *Dějiny Komunistické strany Československa (Historija Komunističke partije Čehoslovačke)*, izdan konačno 1961. godine.¹¹ Promjene koje su se počele zbivati početkom 1960-ih godina najprije su uočljive u pojedinim radovima, te u karakteru društvenog angažmana zaposlenih povjesničara. Znak promjena postala je kritika paradigme iz druge polovice 1950-ih. Prvi je stupanj bilo ograđivanje od rezultata prethodnog razdoblja, te kritika stručnosti prethodnih istraživača, kojima se predbacivala nekompetencija, zamjerao se utjecaj kulta ličnosti, koji je deformirao shvaćanje partijnosti i aktualnosti historiografije, te način analize i znanstvene diskusije. Druga kritika išla je na račun metodologije: napadana je izdavačka praksa, način izbora dokumenata i slično. To je bilo moguće

6 Maslov, *Kratkij kurs istorii VKP(b)*, str. 240, 259-261.

7 *Staljin. Kratka biografija*, str. 115.

8 Rutkowski, *Nauki historyczne*; Sommer, *Tři fáze stranického dějepisectví*.

9 Sommer, *Tři fáze stranického dějepisectví*, str. 274-275.

10 Veselij, *V institute istorii*, str.183-184.

11 Sommer, *Tři fáze stranického dějepisectví*, str. 277.

zahvaljujući slobodnijem pristupu arhivskoj građi. Zbog svega toga – iako uz važne ograde – Sommer razdoblje šezdesetih godina u *partijskoj historiografiji* naziva „kritičkim razdobljem“.¹²

Predstavnici institucija, koje su se bavile partijskom historiografijom unutar pojedinih nacionalnih komunističkih partija (također i iz zemalja koje nisu bile pod izravnom sovjetskom dominacijom, primjerice iz Italije i Francuske), sastajali su se na posebnim međunarodnim konferencijama. Kako je kritika revizionizma KPJ/SKJ poslije Rezolucije Informbiroa, bila jedan od važnih elemenata diskusija o povijesti međunarodnog radničkog pokreta, jugoslavenske su institucije zadužene za povijest partije pratile ta zbivanja. Sačuvan je jedan opsežan izvještaj o V. konferenciji održanoj u Bukureštu 1959. u kojem se ukratko prikazuju i ranije konferencije.¹³ Valja istaknuti da su ocjene iznesene u ovom izvještaju utemeljene, a njegov autor je uistinu dobro uočavao slabosti partijskih historiografija u zemljama Istočnog bloka. Ipak, velikim dijelom slabosti partijske historiografije u Jugoslaviji vrlo su slične onima u drugim zemljama pod vlašću komunističkih partija.

Kao i u drugim zemljama, u kojima su na vlasti bile komunističke stranke, u Jugoslaviji se razvio tip partijske historiografije, koji se bavio poviješću radničkog pokreta, Komunističke partije i Narodnooslobodilačke borbe. Posebnost jugoslavenske situacije bila je u tome, što su – prateći strukturu same vladajuće partije – sva tijela i institucije imale svoju republičku i saveznu razinu. Razvoj partijske historiografije u Jugoslaviji bio je osnovni element politike povijesti, koju je vodila KPJ/SKJ. Već 1946. godine britanski diplomati primjećuju u svojim izvještajima kako povijest u Jugoslaviji „počinje 1941. i bavi se jedino partizanskim pokretom.“¹⁴ Ta je pojava u narednim godinama bila sve jače izražena, a to je bilo samo djelomično uvjetovano potrebom odgovora na optužbe koje su stizale nakon sukoba Tito-Staljin iz zemalja Istočnog bloka. Najvećim je dijelom partijska historiografija bila odgovor na potrebe unutarnje propagande, ideologizacije i indoktrinacije društva, a trebala je pomoći u legitimiziranju vlasti KPJ u zemlji.

U svim partijskim historiografijama osnovni interpretativni pravci bili su unaprijed zadani od strane vrha komunističke partije, a djela partijskih vođa predstavljala su važne putokaze za partijske historičare. Jugoslavensku, pa i hrvatsku situaciju, obilježava ipak posebno velika uloga pisama/tekstova vođe Komunističke partije – Josipa Broza Tita – usporediva jedino s ulogom, kakvu je u sovjetskoj partijskoj historiografiji igrao *Kratki kurs historije SKP(b)*. Bila

12 Sommer, *Tri faze stranickeho dějepisectvívi*, str. 282-284.

13 HDA, Osobni fond Josipa Cazića, f-2.

14 Spehnjak, *Javnost i propaganda*, str. 203.

je to zasigurno posljedica dugotrajnosti njegove vladavine i snage kulta njegove ličnosti, no u određenom smislu to proizlazi također iz brojnosti, sveobuhvatnosti i preglednosti/pristupačnosti njegovih (para)historiografskih djela. U trenutku kada se partijska historiografija u Jugoslaviji tek rađala u svome institucionalnom obliku, historiografski opus Josipa Broza bio je već oblikovan i sveprisutan, te gotovo završen.

Tito je već na V. zemaljskoj konferenciji KPJ održao referat, koji se velikim dijelom odnosio na povijest Komunističke partije. U njemu se Tito osvrnuo na historiju partije od njezina IV. kongresa 1928. godine, dakle od vremena kada je i sâm počeo igrati značajniju ulogu; no referat nema memoarski karakter, već se u njemu nastoji iznijeti pregled povijesti partije.¹⁵ Tijekom rata Titovi su tekstovi, u kojima se doticao povijesti, te opisivao ono što je kasnije nazvano Narodno-oslobodilačkom borbom, redovito objavljivani u partizanskom tisku, prvenstvenu u *Biltenu Vrhovnog štaba i Borbi*, a onda su više puta prešampavani nakon rata, kao zasebne publikacije, u obliku brošura i zbirki tekstova.¹⁶ Neki su od tih tekstova iznošeni i kao referati u različitim prigodama. Primjerice, na II. zasjedanju AVNOJ-a Josip Broz održao je referat „Razvitak oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije u vezi s međunarodnim događajima“.¹⁷ Na tu temu se Tito vraća napokon u svom krunskom tekstu o historiji partije, radničkog pokreta i NOB-a, koji je iznio kao politički referat na V. kongresu KPJ u srpnju 1948. godine.¹⁸ Određeni doprinos historiji partije dali su i drugi pripadnici partijskog vrha, primjerice Edvard Kardelj, Moša Pijade, Milovan Đilas, Vladimir Bakarić i drugi, ili vojnog vrha (Arsa Jovanović, Ivan Gošnjak), no njihovi tekstovi imaju karakter nadopuna glavne pripovijesti, narativa čiji je autor sâm Josip Broz Tito.¹⁹ Na popularnost i životnost tog narativa vjerojatno je utjecala činjenica da je on odgovarao ne samo Josipu Brozu i stvaranju kulta njegove ličnosti, već i širim partijskim elitama, čijem je etabliranju na položajima koje su zauzimali nakon rata doprinosio i čijoj je afirmaciji služio. Za autore, koji su pisali povijest radničkog pokreta, Komunističke partije i NOB-a, u razdoblju na koje se odnosi ovaj tekst, Titovi su tekstovi bili osnovna literatura.²⁰ Pozicija kakvu su tekstovi Josipa Broza imali u jugoslavenskoj historiografiji lako je uočljiva na stranicama

15 Prema: Tito, *Izbor iz djela*, str.10-48.

16 Primjerice u zbirci: Od partizanskih odreda do armije, Propagandno odjeljenje II armije, 1945. Tu su se Titovi tekstovi vezani uz NOB našli zajedno s tekstovima Arse Jovanovića, Fiodora Mahina i Ivana Gošnjaka. Također: Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije*; isti, *Deset godina Narodne revolucije*; isti, *Govori i članci*; isti, *Vojna djela*.

17 Izdano primjerice u: *Odluke II. zasjedanja Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije i III. zasjedanja Zemaljskog Antifašističkog vijeća Narodnog Oslobođenja Hrvatske*.

18 Politički izvještaj CK KPJ, u: *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije*, str. 39.

19 Primjerice: Jovanović, *Pregled Narodnooslobodilačke borbe*; Popović, *Za pravilnu ocenu oslobodilačkog rata*.

20 Primjerice: Čubelić, Milostić, *Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe*.

publikacije o prvih deset godina jugoslavenske historiografije objavljenoj na stranim jezicima (engleski i francuski) za Međunarodni kongres povjesničara održan 1955. godine u Rimu. Oni se tamo navode kao temeljna historiografska djela za razvoj radničkog pokreta, a prvenstveno za historiju Drugoga svjetskog rata.²¹

Za ljude, koji su se u 1950-tima bavili partijskom historiografijom, Titovi su radovi predstavljali okvir izvan kojega se nije smjelo izlaziti. Mogli su ga nadopunjavati lokalnim pripovijestima, nalaziti argumente i primjere za Titove interpretacije i tvrdnje, eventualno donekle korigirati navedene brojke, ali samo onda kada to nije narušavalo priču. S obzirom na to da je veliki problem predstavljao nedostatak izvora, posebno za raniju historiju Komunističke partije, pripovijest, čiji je autor Josip Broz, pokazala se iznimno životnom. Iskorak iz interpretativnog okvira predstavljao je izazov, ne samo u razdoblju o kojem je riječ u ovome tekstu, a donosio je i realnu opasnost, iako nije bio posve nemoguć, na što ukazuje nešto kasniji primjer Ljube Bobana i njegovih istraživanja sporazuma Cvetković-Maček.

U Jugoslaviji je u prvim godinama nakon završetka rata za rad na historiji Komunističke partije i NOB-a bio zadužen Agitprop (Odjel za agitaciju i propagandu CK KP), koji se u okviru svojih aktivnosti bavio i nadzorom publikacija, posebno onih korištenih u školstvu,²² ali i organizacijom proslava,²³ postavljanjem spomen obilježja,²⁴ te drugim srodnim pitanjima, primjerice prijenosom posmrtnih ostataka narodnih heroja i junaka radničkog pokreta.²⁵ Inicijativa za osnivanje posebnog tijela unutar Centralnog komiteta zaduženog za historiju partije javila se na V. kongresu KPJ.²⁶ U listopadu 1948. osnovano je Istorijsko odeljenje pri CK KPJ sa zadatkom da „prikuplja, sređuje, čuva, objavljuje, i organizuje obradu materijala (dokumenti, štampa, knjige itd.) potrebnog za izučavanje istorije KPJ“;²⁷ a nakon odjeljenja na saveznoj razini diljem Jugoslavije u razdoblju od 1948. do 1952. godine osnivana su historijska odjeljenja u pojedinim

21 Tadić, *Dix années d'historiographie yougoslave*.

22 HDA, CK SKH, Serija: Agitprop, kut. 1, Teze, upute, referati, općenito o agitaciji i organizaciji agitprop odjeljenja 1945/1950, Odgojna uloga prosvjetnih radnika po zadacima školstva i u radu s omladinom (bez datuma).

23 HDA, CK SKH, Serija: Agitprop, kut. 9, Podaci o radu na području kulture 1945. – 1954. (I. dio), Kulturno-masovni rad 1945./1953: Razna obilježavanja 1945. – 1951, Proslave državnih praznika.

24 HDA, CK SKH, Serija: Agitprop, kut. 10, Podaci o radu na području kulture 1945. – 1954. (I. dio), Kulturno-masovni rad 1945./1953. (II. dio), Podizanja spomen-ploča i spomenici 1945./1949.

25 HDA, CK SKH, Serija: Agitprop, kut. 10, Podaci o radu na području kulture 1945. – 1954. (I. dio), Kulturno-masovni rad 1945./1953. (II. dio), Prijenos posmrtnih ostataka Đure Đakovića, 1949.

26 Rezolucija V kongresa KPJ o osnovnim narednim zadacima organizacija KPJ, u: *V. kongres Komunističke partije Jugoslavije*, str. 744.

27 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Pripremni materijal za savjetovanje rukovodilaca ustanova koje se bave izučavanjem našeg radničkog pokreta i SKJ održanog 20. i 21. XI. 1959. pri CK SKJ.

republikama „kao stručnopolitički organi KPJ, sa zadatkom do prikupе, srede, čuvaju i obrade svu dostupnu građu“ i da „vode računa o njegovanju tradicija revolucionarne borbe“.²⁸ Dopisom od 8. siječnja 1949., koji potpisuje Moša Pijade, savezno Istorijsko odeljenje informiralo je o tome republičke centralne komitete KP, te ih pozvalo da u cilju ostvarenja odluka V. kongresa na svome terenu osnuju historijska odjeljenja „sa istim zadacima“ i „na sličan način“. U prilogu je dostavljen i plan organizacije Istorijskog odeljenja CK KPJ kao model za republičke ustanove. Historijska odjeljenja pri CK KP u republikama trebala su odmah preuzeti svu arhivsku građu centralnih komiteta (zaključno s 1948. godinom) osim pojedinih operativnih dokumenata „koji su neophodni za rad drugih odeljenja CK“, a predviđalo se da bi se u svim republikama trebale osnovati redakcije „slične redakciji *Istorijskog arhiva KPJ*“.²⁹

Nakon prvog razdoblja posvećenog prvenstveno prikupljanju građe, počelo se postupno razmatrati potrebu preustroja historijskih odjeljenja. Već se 1954. godine spominje mogućnost njihovog pretvaranja u institute.³⁰ Samojoj odluci prethodio je sastanak historijskih odjeljenja Saveza komunista u Beogradu.³¹ Ipak je prevagnulo mišljenje da stvaranje instituta nije potrebno, pa je Organizacijski sekretarijat CK KPJ donio odluku o preimenovanju historijskih odjeljenja u historijske arhive centralnih komiteta. Kao i prilikom osnivanja historijskih odjeljenja, tako je i u slučaju promjene naziva odluka donesena na saveznoj razini, te priopćena republičkim tijelima preko Istorijskog arhiva CK SKJ, zajedno s odlukom o daljnjem usklađivanju rada pojedinih republičkih tijela: „jedinstvenom radu na rekonstrukciji delatnosti KPJ, jedinstvenom sistemu sređivanja, jedinstvenom registru i sl.“³²

Značajna promjena u organizaciji i radu Historijskog arhiva CK SKH dogodila se 1956. godine, kada je Izvršni komitet CK SKH počeo s većim zanimanjem pratiti stanje i rad u njemu. U veljači te godine formirana je u Centralnom komitetu SKH Komisija za historiju SKJ sa zadatkom „da pokreće, pomaže i usmjerava čitav rad na historiji radničkog pokreta i NOB-e i da organizira sistematsko sakupljanje izvorne memoarske i dokumentarne građe, kao osnovnog priloga za izučavanje historije NOB-e, od kojega zavisi današnja a još više buduća naučna

28 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Dopis Istorijskog odeljenja CK KPJ u vezi odluke V. Kongresa KPJ o osnivanju Istorijskog odeljenja, 8.1.1949.

29 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Dopis Istorijskog odeljenja CK KPJ u vezi odluke V. Kongresa KPJ o osnivanju Istorijskog odeljenja, 8.1.1949.

30 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Skraćeni zapisnik sa sastanka istorijskih odeljenja SK koji je održan 1. marta 1954 god. (1.3.1954).

31 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Skraćeni zapisnik sa sastanka istorijskih odeljenja SK koji je održan 1. marta 1954 god. (1.3.1954).

32 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Odluka o preimenovanju Historijskog odjeljenja u Historijski arhiv, 2.7.1954.

obrađa historije Narodne revolucije“.³³ Od trenutka formiranja Komisije za historiju, rad na povijesti partije doživio je značajne promjene u pogledu bolje organizacije i intenzifikacije rada, kao i jasnije određenih ciljeva, pri čemu se kao glavni cilj isticalo pisanje službene historije SKJ.³⁴

Rad Komisije za historiju SKJ stalno se ispreplitao s radom Historijskog arhiva, pri čemu je Komisija bila zapravo tijelo Centralnog komiteta zaduženo za praćenje problematike rada na historiji partije, dok je Historijski arhiv ustanova, koja ima svoje prostorije i zaposlenike. Komisija za historiju do kraja 1950-ih nije imala stalnih zaposlenika niti prostorija, u njezin su sastav ulazili istaknuti partijci, koji su uz to obavljali i cijeli niz drugih dužnosti, a sastanci Komisije održavali su se najčešće u prostorijama Arhiva. Tada Komisija za historiju dobiva i vlastite prostorije, odnosno sobu na trećem katu zgrade CK u Dežmanovom prilazu.³⁵ Karakteristično je da se, slično kao i u drugim slučajevima, za Komisiju za historiju SKJ pri CK SKH u svakodnevnom životu, ali i u arhivskoj građi same komisije, koriste različiti nazivi, primjerice: Historijska komisija, Komisija za Historijski arhiv, Komisija za obradu historije SKJ i slično.³⁶

Od 1957. godine za Komisiju za historiju redovno su pripremani opširni izvještaji o radu na povijesti radničkog pokreta, SKJ i NOB-a,³⁷ u kojima je predstavljen historijat institucija, koje se time bave. Upravo je taj kratki pregled povijesti institucija partijske historiografije činio značajni dio dokumenta i bez promjena, ili uz minimalne promjene, prepisivao se iz godine u godinu. Izvještaji su uglavnom bili pozitivno intonirani, nabrajala su se postignuća, a kritičke su opaske bile rijetke. Iz samih izvještaja, problemi vezani uz istraživanje partijske historije, mogu se tek naslućivati. Ipak, iz zapisnika sa sastanaka, na kojima se o njima diskutiralo, jasno je da je stvarnost bila mnogo složenija od uspjeha partijske historiografije poredanih u izvještajima. Spomenuti izvještaji ipak jasno pokazuju što je obuhvaćala partijska historiografija, odnosno širinu područja, za koja su se tijela Saveza komunista zadužena za historiju smatrala nadležnima (primjerice: komisije koje su djelovale pri masovnim organizacijama, u sindikatima, SUBNOR-u i AFŽ-u, Historijski institut JAZU, Pravni i Filozofski fakultet u Zagrebu i Povijesno društvo Hrvatske, sama Komisija za historiju na

33 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Informacija o radu na historiji radničkog pokreta KPJ i NOB, decembar 1957.

34 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Zapisnik sastanka Komisije za istoriju KPJ, 13.4.1957; Stenografski zapisnik sa sastanka Komisije za historiju SKJ (SKH), 30.12.1957.

35 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Zapisnik sa sastanka Komisije za historiju SKH-e održanog 8. XI. 1960. i Komisija za historiju, popis članova 1960.

36 Vidi primjerice: HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Zadaci i pregled stanja Arhiva, 25.2.1956; Serija Komisija za historiju, kutija 1, Stenografski zapisnik sa sastanka održanog u Historijskom arhivu CK SKH, 21.12.1965.

37 Prvi takav izvještaj: HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Informacija o radu na historiji radničkog pokreta KPJ i NOB, decembar 1957.

republičkoj razini i komisije, koje su djelovale uz kotarske komitete SK, te Arhiv za historiju radničkog pokreta, preko kojeg je Komisija izravno djelovala i na Muzej Narodne revolucije).³⁸

Paralelno s formiranjem Komisije za historiju u Zagrebu, dolazi do intenzifikacije rada na partijskoj povijesti i na saveznoj razini, pri čemu je naglasak na usklađivanju rada i razmjeni publikacija. Potkraj 1956. ponovno je postalo aktualno pitanje preustroja Historijskog arhiva, posebno s obzirom na njegov planirani prijelaz pod nadležnost republičkog Savjeta za kulturu i prosvjetu, što je označavalo prijelaz s partijskog na državno financiranje. Tom prigodom dolazi i do ponovne promjene imena, pa Historijski arhiv CK postaje Arhiv za historiju radničkog pokreta u Hrvatskoj.³⁹ Pod tim je nazivom funkcionirao do 1961. godine, kada je ušao u sastav tada osnovanog Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske.⁴⁰ Jedan od većih problema, s kojima se susretala partijska historiografija, bio je nedostatak stručnih kadrova. Od samog je početka svoga postojanja Historijsko odjeljenje tražilo preko Kadrovske komisije CK ljude, koji bi bili pogodni za rad u njemu,⁴¹ pri čemu se tražilo ne samo ljude s odgovarajućom stručnom spremom, već i one u koje bi se partija mogla pouzdati, dakle komuniste, a takvih je stalno nedostajalo.⁴²

Kao što je već spomenuto, osim preko Arhiva za historiju radničkog pokreta, rad na povijesti radničkog pokreta i Komunističke partije, te NOB-a vodio se i preko kotarskih komisija za historiju. Do kraja 1959. godine posebne komisije za historiju SKJ već su postojale u svim kotarevima. Prema službenom izvještaju, riješena su i njihova „kadrovska, tehnička i financijska pitanja kao preduvjet za efikasan rad“, pri čemu su neke od komisija financirane iz proračuna kotarskih komiteta SK, dok su druge financirane preko Saveza boraca, SSRN-a ili općinskih narodnih odbora.⁴³

Budući da je težište rada historijskih odjeljenja i u ostalim dijelovima Jugoslavije bilo na sakupljanju arhivskih materijala, ona su s vremenom preimenovana

38 Drugi izvještaji: HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Kratak pregled o radu Komisije za historiju SKJ pri CK SKH i problemima historijskog partijskog arhiva i muzeja narodne revolucije, prosinac 1959, Kratak pregled djelatnosti Komisije za historiju SKJ pri CK SKH i neki problemi rada na historiji radničkog pokreta i SKJ, rujan 1960.

39 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Stenografski zapisnik sa sastanka održanog u Historijskom arhivu CK SKH, 21.12.1956.

40 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 2, Informacija o osnivanju Instituta za historiju radničkog pokreta, 1961.

41 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Plan rada za 1949. g, str. 2.

42 HDA, CK KPH, Serija: Historijsko odjeljenje, kutija 1, Sastanak Historijskog arhiva CK SKH, 15.2.1956; Zadaci i pregled stanja arhiva, 25.2.1956.

43 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Kratak pregled o radu Komisije za historiju SKJ pri CK SKH i problemima historijskog partijskog arhiva i muzeja narodne revolucije, prosinac 1959. Posebne komisije formirane su i na nižim razinama, uz općine: HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Popis članova komisija za historiju po Kotarskim komitetima, 1960.

u historijske arhive, a u sljedećim su godinama bila podložna daljnjim transformacijama. Iz historijskih arhiva i „na temelju njihova rada“ formirani su republički instituti i institutska odjeljenja, zavodi i arhivi za historiju radničkog pokreta.⁴⁴ No, taj je proces tekao na različite načine u pojedinim republikama.⁴⁵ Krajem 1950-ih bila je prisutna tendencija ujednačavanja situacije u republikama. Nastojala se uspostaviti bolja suradnja na razini cijele Jugoslavije, ali u tom je trenutku na saveznoj razini još uvijek djelovao Istorijski arhiv CK SKJ.⁴⁶

Zaključak o reorganizaciji Arhiva za historiju radničkog pokreta u Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu, donesen je na sastanku Komisije za historiju SKJ pri CK SKH 6. svibnja 1961. godine. Zaključeno je da bi osnivači trebali biti CK SKH i Glavni odbor SSRNH, „koji bi tada imali rukovodilačku ulogu i stalan uvid u poslovanje Instituta, čuvanje i obradu građe iz historije SKJ i radničkog pokreta“, te kako Institut treba biti „naučna ustanova“.⁴⁷ Odluku o tome donijelo je Izvršno vijeće CK SKH 30. svibnja iste godine. Dotadašnji Arhiv HRP ušao je u sastav Instituta.⁴⁸

Razdoblje razvoja partijske historiografije do početka 1960-ih, tj. do prelaska na njezinu „kritičku“ fazu možemo svakako podijeliti na raniju propagandističku fazu i paradigmatičku fazu, u kojoj se na institucionalnoj razini težilo stvaranju službene, paradigmatičke verzije historije partije, a za početak te faze možemo prihvatiti 1956. godinu, tj. trenutak osnivanja Komisije za historiju, što je – kao što smo vidjeli – donijelo značajne promjene u načinu rada partijske historiografije. Periodizacija, koju je ponudio češki povjesničar Sommer, pokazuje se tako vrlo primjenjivom i za partijsku historiografiju u Jugoslaviji, odnosno u Hrvatskoj. Za rekonstrukciju razvoja partijske historiografije u cijelom socijalističkom razdoblju potrebna su svakako dodatna istraživanja kasnijih faza njezina razvoja.

44 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Pripremni materijal za savjetovanje rukovodilaca ustanova koje se bave izučavanjem našeg radničkog pokreta i SKJ održanog 20. i 21. XI. 1959. pri CK SKJ.

45 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 1, Pripremni materijal za savjetovanje rukovodilaca ustanova koje se bave izučavanjem našeg radničkog pokreta i SKJ održanog 20. i 21. XI. 1959.

46 Poseban je slučaj predstavljala situacija u Sloveniji, gdje je najranije došlo do formiranja posebnog instituta. O tome: Gabrič, Med idejami proučevanja novejše zgodovine in zgodovine delavskog gibanja.

47 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 2, Osnivanje IHRPH-a 1961, Zapisnik sa sastanka Komisije za historiju SKJ pri CK SKH održanog dana 6. V. 1961.

48 HDA, CK KPH, Serija: Komisija za historiju, kutija 2, Osnivanje IHRPH-a 1961, Informacija o osnivanju Instituta za historiju radničkog pokreta, 1961.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

HDA — Hrvatski državni arhiv

HDA 1013, Osobni fond Josipa Cazija.

HDA 1220, CK SKH, Serija: Agitprop.

HDA, Fond CK KPH 1220, Serija: Historijsko odjeljenje.

HDA, Fond CK KPH 1220, Serija: Komisija za historiju.

Literatura

Borba 1942-1943. Beograd: Istorisko odeljenje Centralnog komiteta KPJ, 1949.

Čubelić, Tomo, Milovan Milostić. *Pregled historije Narodnooslobodilačke borbe Jugoslavije*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1952.

Đurović, Smiljana. *Marksistička istoriografska škola Pokrovskog*, Beograd: Narodna knjiga – Institut za savremenu istoriju, 1977.

Gabrič, Aleš. Med idejami proučevanja novejše zgodovine in zgodovine delavskog gibanja. U: *Zgodovinoписje v zrcalu zgodovine. 50 let Inštituta za novejšo zgodovino*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 17-48.

Jovanović, Arso. *Pregled Narodnooslobodilačke borbe*. Beograd: Narodni univerzitet, 1946.

Maslov, N. N.. *Kratkij kurs istorii VKP(b) – enciklopedija i ideologija stalinizma i poststalinizma 1938-1988 gg.*. U: Afanas'ev, J. N., Logunov, A. P. (ur.). *Sovetskaja istoriografija*. Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 1996.

Od partizanskih odreda do armije. Propagandno odjeljenje II armije, 1945.

Odluke II. zasjedanja Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije i III. zasjedanja Zemaljskog Antifašističkog vijeća Narodnog Oslobođenja Hrvatske. Izdao: Prop-Odjel Oblasnog NOO Dalmacije 1944.

Popović, Koča, *Za pravilnu ocenu oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije*. Zagreb: Naprijed, 1949.

Rutkowski, Tadeusz Paweł, *Nauki historyczne w Polsce 1944-1970. Zagadnienia polityczne i organizacyjne*, Warszawa: Wydawnictwo UW, 2007.

Sommer, Vítězslav. *Válka, odboj a hledání historické identity československého komunismu*, [u:] *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945). Sborník příspěvků ze symposia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, str. 111-124.

Sommer, Vítězslav, *Tři fáze stranického dějepisectví v padesátých a šedesátých letech*. U: Jiroušek, Bohumil et al. *Proměny diskursu české marxistické historiografie. Kapitoly z historiografie 20. století*. České Budějovice 2008, str. 271-286.

Spehňjak, Katarina. *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952..* Zagreb: Dom i svijet, 2002.

Staljin, J. V. Kratka biografija (sastavili: G. F. Aleksandrov, M. R. Galaktionov, V. S. Kruškov, M. B. Mitin, V. D. Močalov, P. N. Pospelov). Beograd: Kultura 1947.

Tadić, Jorjo (ur.). *Dix années d'historiographie yougoslave 1945-1955*, Beograd: Comite National Yougoslave des Sciences Historiques, 1955.

Tito, Josip Broz. *Borba za oslobođenje Jugoslavije. Članci i govori iz narodnoslobodilačke borbe 1941-1944*. Beograd: IZ Jugoslavije, 1945.

Tito, Josip Broz. *Borba za oslobođenje Jugoslavije. Članci i govori iz narodnoslobodilačke borbe 1941-1945*. Zagreb: Kultura, 1945 i Beograd: Kultura, 1947.

Tito, Josip Broz. *Deset godina Narodne revolucije. Komunist*, V, 1951, br. 4-5, str. 183-84.

Tito, Josip Broz. *Govori i članci*. Zagreb: Naprijed, 1959.

Tito, Josip Broz. *Izbor iz djela, knjiga 1: Referati sa kongresa KPJ (SKJ)*, [zajednički izdavački poduhvat:] Svjetlost-Sarajevo, Državna založba Slovenije-Ljubljana, Mladost-Zagreb, Prosveta-Beograd, Pobjeda-Titograd, Matica srpska-Novi sad, Mislja-Skoplje, Sarajevo 1979.

Tito, Josip Broz. *Vojna djela* (radove odabrali Dušan Bilandžić, Petar Brajović i dr.). Beograd: Vojno delo, 1961.

Tumarkin, Nina. *Myth and Memory in Soviet Society. Culture and Society*, vol. 24, No. 6., str. 69-72.

V. kongres Komunističke partije Jugoslavije, 21.-28. jula 1948. Stenografske bilješke, Beograd: Kultura, 1949.

Veselij, Indžih (Jindřich Veselý). *V institute istorii Kommunističeskoj partii Čehoslovakii. Voprosy istorii*, 1953, br. 12, str. (183-184).